

שיטת רבי יוסי מעוררת קשיים מעשיים שונים, ויתכן שלדעתו המזבח היה גבוה שלוש אמות, כפשט הכתוב, אבל הוצב על גבי תל וכך הגיע גובהו לעשר אמות. עוד יתכן לומר שהמזבח היה מנחושת בכל גובהו, אבל היה מורכב מחלקים שונים ובזמן המסעות היו מפרקים אותו ונושאים את מקום המערכה בנפרד.

מדברי רש"י נראה שאמות המזבח נמדדות באופן שונה לפי כל דעה: לרבי יהודה באמה של חמישה טפחים ולר' יוסי באמה של ששה טפחים.

כמה מפרשים כתבו שלדעת רבי יהודה, שמזבח הנחושת היה גבוה ג' אמות בלבד, זהו גם גובהו של המזבח בבית המקדש. דעה זו תמוהה, שכן פסוק מפורש בדברי הימים קובע שמזבח העולה בבית ראשון היה בגובה עשר אמות, ומכאן שמחלוקת התנאים עוסקת במזבח המשכן בלבד. עם זאת, יתכן שלמחלוקת זו יש השלכה להלכה לדורות, שכן הגמ' אומרת שהמידות המעכבות במזבח בית עולמים הן כמידת מקום המערכה במזבח הנחושת, ואם כן לכאורה לדעת ר' יהודה עליו להיות רחב לפחות עשר אמות. אך יש אומרים שגם לדעת ר' יהודה המידה המעכבת היא זו המפורשת בתורה, חמש אמות (חק נתן).

"מזבח שעשה משה... עשר אמות גובה... וזה הכתוב בתורה 'שלוש אמות קומתו' – מקום המערכה בלבד". ובהמשך (הל' יז): "מדת ארכו... אינן מעכבין, והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלוש אמות, כשיעור מקום המערכה של מזבח מדבר" (לבירור כוונתו המדויקת עיין מערכה קמד). כלומר, הגם שגובה המזבח היה עשר אמות, אין ללמוד לעיכוב אלא למקום המערכה (כדברי רב יוסף על האורך והרוחב), שהוא שלוש אמות מן הסובב ולמעלה. אולם בחק נתן (סב,א) כתב, שגם לדעת ר' יהודה הגודל המעכב הוא זה המפורש בתורה, ולא הנלמד מגזרה שוה, ואין צורך במזבח באורך ורוחב עשר אמות. לפי דבריו, אין נפקא מינה להלכה במחלוקת זו.

סיכום

בתורה נאמר שגובה מזבח הנחושת שלוש אמות ורוחבו חמש. קיימת מחלוקת תנאים משולשת בפירוש הכתוב: לדעת רבי יוסי כוונת הכתוב שגובהו עשר אמות, לדעת רבי יהודה רוחבו עשר אמות, ואילו לדעת רבי מאיר (בברייתא דמלאכת המשכן) הדברים ככתבם, גובהו שלוש אמות ורוחבו חמש. נראה שלפי כל הדעות הללו היה לו כבש (באורך שלושים אמות או עשר אמות, בהתאם לגובה).

מערכה קלח. הקטרה על רצפת העזרה (נט-א-ס,א)

שלמה המלך אכן הקטיר על רצפת העזרה, מחוסר מקום על המזבח, בעקבות המספר העצום של קרבנות שהוקרבו באותו היום. ר' יוסי תמה על כך, שכן לפי חישוב מקום המערכה במזבח של שלמה, בהשוואה למקום המערכה במזבח של משה, שהיה מסוגל להכיל אלף קרבנות ביום – המזבח של שלמה היה ראוי לעכל את כל קרבנות היום, ללא צורך בשטח נוסף להקטרה¹. לפיכך פירש את הפסוק אחרת, ששלמה קידש את מזבח האבנים, כתחליף למזבח הנחושת, והכתוב "כי קטון" הוא לשון מעודנת לציין את פסולו של מזבח הנחושת². הגמ' מבארת, שר' יהודה חולק על החישוב שערך ר' יוסי, משום שלדעת ר' יהודה מזבח הנחושת של משה היה רחב יותר מכפי שסובר ר' יוסי (ראה במערכה הקודמת)³.

שיטת ר' יוסי מעוררת קושי, שכן בפסוק המקביל בדברי

המקום המיועד להקטרת הקרבנות הוא המזבח, ככתוב: "והקטיר הכהן את הכל המזבחה" (ויקרא א,ט), וכן בפסוקים רבים בתורה. עם זאת, מצאנו בסוגיה כאן דיון על האפשרות להקטיר על רצפת העזרה בשעת הצורך. יש לברר את הדעות השונות בנושא, מקורן וטעמן, וההכרעה המקובלת בהלכה.

מחלוקת התנאים בפירוש מעשהו של שלמה המלך

נאמר בספר מלכים (א,ח,סד), במהלך תיאור חנוכת הבית הראשון: "ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה', כי עשה שם את העולה ואת המנחה ואת חלבי השלמים, כי מזבח הנחושת אשר לפני ה' קטון מהכיל את העולה ואת המנחה ואת חלבי השלמים". בברייתא המובאת בסוגיה אומר ר' יהודה: "דברים ככתבן", כלומר,

אלף עולות בלבד. אמנם הפסוק במלכים אודות הקרבנות הרבים עוסק בקרבנות שלמים, שרק אימוריהם נקטרים, וכמות האימורים פחותה בהרבה בהשוואה לאברי העולה, אך גם העולות היו רבות (רד"ק, ועיין מרומי שדה). ועוד: השלמים דורשים שטח רחב יותר, כי אמורי כל קרבן מונחים בנפרד, ולא זה על גבי זה (טהרת הקודש, על פי מנחות פט,ב; וב'שלמי יוסף' העירו עליו, שאמנם יש להעלותם בנפרד, אך במזבח מותר להניחם בערימה, כמבואר בירושלמי בפסחים פ"ה ה"י). התוס' ביזמא (סג,א ד"ה שלמים) כותבים: "כר' יהודה... דאמר קדשי קדשים שרי להקטיר על הרצפה", ומשמע שהתיר להקטיר רק את אברי העולה, בניגוד למכילתא דרשב"י להלן, שמפורש שהעזרה כשרה אף להקטרת חלבים. וברש"ש שם הגיה בתוס': "דאמר בפרק קדשי קדשים".

1. פירוש החישוב: במלכים נאמר, שביום חנוכת המקדש הוקרבו מאה ארבעים ושניים אלף קרבנות. מקום המערכה במזבח של משה, לשיטת ר' יוסי, היה אמה על אמה בלבד, ובסיועו אש של שלמים הספיק לאלף עולות ביום, ככתוב: "אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא [בגבעון]" (מלכים-א ג,ד). מקום המערכה במקדש היה עשירי על עשירי אמה, ויכול להכיל, לפי חישוב זה, ארבע מאות אלף עולות.
2. טעם הפסול, שבבית עולמים נדרש מזבח אבנים (טהרת הקודש; טל תורה). בשטמ"ק אות יד כתב שהוחלף כי היה קטן מדי, ודבריו צריכים עיון, שכן מלשון הגמ' משמע שהמזבח נפסל.
3. לדעת ר' יהודה מקום המערכה במזבח של משה היה שלושים ושש אמות מרובעות, והמזבח של שלמה, שמקום מערכתו רחב פי אחד עשר, ראוי לאחד עשר

דרשת המכילתא דרשב"י

במכילתא דרשב"י (שמות כ, כא) נאמר: "מניין לא יכולתה להקטיר על גבי המזבח – הקטר על גבי אדמה? ת"ל 'מזבח אדמה תעשה לי'. ר' יוסי אומר: הרי הוא אומר 'ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר'... למה נאמר קטן? נפסל, כאדם שאומר: כהן קטן הוא. ר' יהודה אומר: מזבח שעשה שלמה קטן היה ודאי, ומקטיר בעזרה היה, שכל העזרה כשרה להקטיר חלבים"⁷.

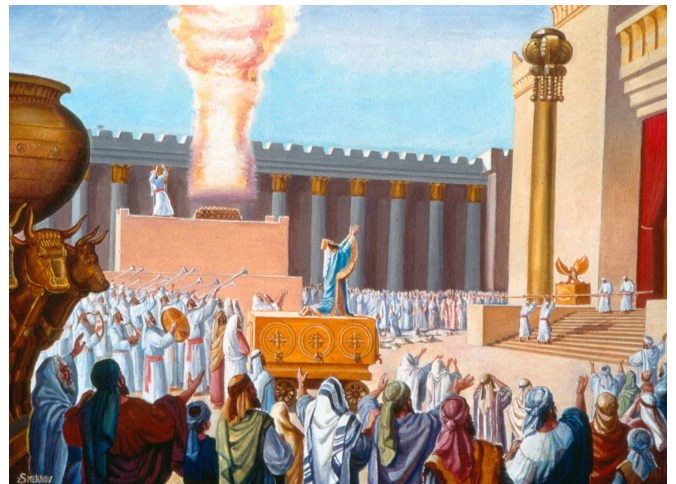
נראה להסביר את הדרשה, שהביטוי "מזבח אדמה" מגדיר את המזבח כחלק מהאדמה, שאמנם בולט על פני סביבתו, אך קשור אליה, ואף היא מתייחדת עמו להקטרה.

מדרשה זו ניתן להבין, שההיתר להקטיר על הרצפה אינו זקוק להקדשה מיוחדת של הרצפה לשם כך, אלא כך הדין בכל מזבח, שניתן להקטיר על האדמה, ומסתבר שהכוונה לאדמה הסמוכה לו בדווקא, והיינו העזרה. ברם, תוס' (יד, א ד"ה תוך עזרה ובמנחות נז, ב ד"ה כבש) סוברים שקדושת הרצפה להקטרה טעונה קידוש מיוחד, ואלמלא קידשה שלמה לשם כך – הכל מודים שאין להקטיר עליה, ולכן אי אפשר היה להקטיר על הרצפה בזמן היות המשכן במדבר, בשילה, בנוב ובגבעון. דעת רש"י בעניין זה אינה ברורה לגמרי⁸. יש לעניין זה השלכה לגבי בית שני ושלישי, לדעה שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא: אם הכשר הרצפה להקטרה טעון קידוש מיוחד – אפשר שלא נעשה כן בבית שני, ולא ייעשה כן בבית שלישי. ואם ההכשר נובע מעצם היות הקרקע סמוכה למזבח – גם בבית שני ושלישי הרי היא כשרה להקטרה?

הדברים נוגעים גם להבנת שיטתו של ר' יוסי: בגמ' בזבחים (יד, א), האומרת: "אם תמצי לומר סבר לה כר' יהודה דאמר תוך עזרה מקדש", מוכח ששיטת ר' יהודה שנויה במחלוקת, ולדעת ר' יוסי אין להקטיר על רצפת העזרה. יתכן שהוא חולק לגמרי על דרשת המכילתא; ויתכן שהוא מודה שקיימת אפשרות להקטיר על הרצפה, אם

הימים (ב, ז, ז) נאמר: "ויקדש שלמה את תוך החצר... כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה", הרי שהמזבח של שלמה הוא שהוחלף, ולא של משה! בשיטה מקובצת (אות יד) נדחק ליישב, שכוונת הפסוק: "מזבח הנחושת [של משה], אשר עשה שלמה [מזבח אחר תחתיו], לא יכול...". המלבי"ם (במלכים) פירש, שתחילה העמיד שלמה את המזבח של משה וחברו בבנין, וזהו "אשר עשה שלמה"⁴. מכח קושי זה, צידדו כמה מפרשני התנ"ך בדעת ר' יהודה⁵.

יש אומרים, שכוונת ר' יהודה ששלמה קידש את הרצפה להקטרה באופן זמני לצורך השעה, "ביום ההוא", ואין זו הלכה לדורות⁶. דעה זו מוקשית מדברי רבא בסוגיין, שמסיק מדברי ר' יהודה על ההלכה הקבועה בקרבן פסח, שמודה ר' יהודה שהרצפה לא הוקדשה למתן דמים. גם בגמ' לעיל (יד, א) אומר רבא במפורש שדברי ר' יהודה נאמרו כהלכה קבועה, ולפיו ניתן להקטיר את בויכי הלבונה על רצפת העזרה.

חונכת הבית בימי שלמה. ארון הברית הועלה מעיר דוד והוכנס לקדש הקדשים. שלמה המלך נשא תפילה, ואש ה' ירדה מן השמים ואכלה את הקרבנות, כביטוי לרצון ה' להשרות שכונתו בבית. ביום זה היו קרבנות מרובים מאד, שהצריכו שטח רחב יותר להקטרה.

8. רש"י (נט, א ד"ה דברים ככתבן) כותב לכאורה כתוס': "שקדש את הרצפה לשם מזבח", וכן בהמשך (ס, א ד"ה בשלמא): "שהוצרכה כל הרצפה לקדשה לשם מזבח, וקדושתה בשיירי מנחה ובשיר כדאמרינן בשבועות". אלא שדבריו מוקשים, שהרי בשבועות (טו, א) מדובר על קידוש העזרה לשחיטת קדשים ואכילת קדשי קדשים, ולשם כך די באכילת שיירי מנחה, המבטאת את העובדה שהמקום ראוי לאכילת קדשי קדשים, ואילו הקידוש לשם מזבח טעון, לכאורה, מעשה מיוחד כראוי למזבח, כגון הקטרה. לפיכך יתכן שכוונת רש"י, שאלבא דר' יהודה עצם קדושת העזרה לתפקידיה הרגילים, כגון אכילת קדשים, מגדירה אותה גם כקדושה לשם מזבח והקטרה (תורת הקודש ח"א סי' מג, א), וראה גם רש"י בשבת ט, ב ד"ה בית המוקד.

9. בדיון על דעת ר' יהודה בזריקת דם הפסח מוכח שהגמ' מבינה שר' יהודה מתיר להקטיר על הרצפה גם בבית שני. על פי תוס' יוצא, שהגמ' מניחה בפשטות שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ולכן קידוש הרצפה על ידי שלמה עומד בתוקפו. לעומת זאת לדעה שהקדושה הראשונה בטלה והתחדשה שוב על ידי עזרא, לא מובן מניין לגמ' להניח שגם עזרא קידש את כל הרצפה (נימוקי חיים ט, ב).

4. יש מקום לביאור נוסף של דברי ר' יוסי: הפסוק "כי מזבח הנחושת אשר לפני ה' קטן מהכיל" עוסק אכן במזבח שבנה שלמה, ודעת ר' יוסי שמזבח זה נפסל בו ביום מסיבה כלשהי, כגון שנפגם, והוצרך שלמה לקדש מקום בעזרה לבניין מזבח נוסף (כך משמע ברד"ק בה"ב ז, ז, ראה לשונו בהערה 6). ברם, דעה מקבילה מופיעה במכילתא בפרשת יתרו: "איסי בן עקיבא אומר: מזבח נחשת מלא אדמה תעשה לי, שנאמר: 'כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העולה'. וכי קטן היה? והלא כבר נאמר 'אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא?' ומה ת"ל קטן, אלא ביום שנבנה זה נגנז זה". כאן מפורש שה'קטן' הוא המזבח של משה, שנגנז והוחלף.

5. רד"ק רלב"ג ואברבנאל, וכן בספר הכוזרי (מאמר ג, לט).

6. כן משמע ברד"ק (דה"ב ז, ז): "נחלקו רז"ל בדבר זה: יש אומר כי רצפת העזרה קדש לעשות בו העולות כמו על המזבח לצורך שעה לרוב העולות, וי"א כי בנה שם מזבח לצורך שעה", וכך נקט הרא"ה קוק במשפט כהן (סי' צב), בדיונו על אפשרות חידוש העבודה והקמת מזבח במקום שונה מזה שהיה, ועיין בספר אור הישר כאן ובספר הר הקודש (עמ' רכז-רכה) שהאריכו בזה.

7. מקבילה ב'מדרש הגדול' פרשת ראה, תכד. מדרשים אלה התפרסמו בעת האחרונה, ומקור זה אינו מופיע בראשונים ואחרונים שדנו בסוגיה.

מתיישבים קשיים שונים בשיטתו, כגון, מדוע הזר, שאסור לעלות על המזבח (להלן סה,א), רשאי לעמוד על הרצפה? כיצד הותר לקדש את הרצפה מעבר לשישים האמה שמוקצות למזבח (עיין להלן סב,א)? כיצד הותר לעלות במעלות אל העזרה? ועוד.

גם מבחינה מעשית, אין צורך בהרחבת המקום הראוי לזריקת דם, שכן הדם הנורק על המזבח נשפך משם מיד אל אמת המים שבעזרה, בניגוד לחלבים, השוהים על המזבח עד תום שריפתם.

הקטרה על רצפת העזרה. לדעת רבי יהודה, שלמה המלך קידש את כל רצפת העזרה להקטרה. גם לדעתו, רק המזבח עצמו ראוי למתן דמים.

בהקטרת פסולים

קיימא לן, שקרבנות שנפסלו במהלך הקרבנות, אם הועלו בטעות לראש המזבח – לא יורדו משם. מאידך, אם לאחר מכן הורדו בטעות – לא יעלו שנית (משנה להלן פד,א). לכאורה לדעת ר' יהודה אין מקום להלכות אלו, שכן כל רצפת העזרה ראויה להקטרה, ונמצא שתיכף כשנפסלו בעזרה הרי הם כעולים, וגם הורדתם לעזרה אינה 'הורדה!' מאידך, ר' יהודה עצמו (במשנה שם) מסכים להלכה זו, ודן בגדרי 'פסולו בקודש' לעניין זה.

התוספות בכמה מקומות דנים בדבר, והציעו שתי דרכים להסברת העניין: האחת, ששלמה קידש את הרצפה רק לעניין האפשרות להקטיר קרבן כשר, אך לא לעניין קידוש קרבן פסול (פז,א ד"ה כבש; מנחות נז,ב ד"ה כבש, בתירוץ השני)¹². השנייה, שהרצפה ראויה לקדש פסולים, ודין "אם

תהיה הקדשה מיוחדת לשם כך, אלא שלדעתו בפועל שלמה המלך לא קידש את הרצפה להקטרה¹⁰.

מקור אחר להקטרה על הרצפה הוא התורת כהנים (צו פרק ב,ט): "מניין עשה מערכה גדולה שתקבל את כל העולות? ת"ל 'עליה העולה', ופירש המיוחס לר"ש: "ולכך אומר ר' יהודה בפרק קדשי קדשים קידש המלך את תוך החצר דברים ככתבן". הרי שיש דין להכין מקום רחב דיו להקטרת כל הקרבנות. אם כי, קשה להבין מניין ללמוד מכאן היתר הקטרה על הרצפה; מסתבר שלא בא הכתוב אלא לומר, שחשוב להכין מקום לכל העולות, כגון על ידי הרחבת המערכה שבראש המזבח או אף הרחבת המזבח עצמו, וזהו המניע (ולא מקור ההיתר) של שלמה לקדש את הרצפה.

מלשון המכילתא דרשב"י "לא יכולתה" נראה, שהיתר ההקטרה על הרצפה נאמר לשעת הדחק בלבד, ולכתחילה חובה להקטיר על המזבח. ברם, בגמ' (ס,א) נאמר לדעת ר' יהודה שההקטרה על המזבח אינה אלא "למצוה מן המובחר", ומשמע שאין זו חובה לכתחילה. ולשון רש"י (יד,א ד"ה אין): "שהרי אפשר להקטירו על רצפת העזרה מיד אם ירצה".

בזריקת הדם

רבא אומר: "מודה ר' יהודה בדמים", שאין הרצפה כשרה לזריקתם. רבא לומד זאת מדברי ר' יהודה בעניין קרבן פסח, והגמ' דוחה את ראייתו, ומכל מקום, תוס' (ס,א ד"ה מודה) כותבים שעצם הדין פשוט, שכן קרן ויסוד וכבש וריבוע מעכבים במזבח (להלן סב,א). עוד כותבים תוס' (נט,ב ד"ה עד; יומא סג,א ד"ה שלמים), שגם ר' יהודה אינו מתיר להקטיר על הרצפה בהעדר מזבח, אלא שכאשר המזבח קיים – ניתן להקטיר על הרצפה שבצדו.

ביאור הדבר, שקידוש הרצפה להקטרה אין פירושו שהרצפה כולה נחשבת כמזבח, שהרי למזבח יש הלכות מוגדרות בבניינו, כפי שתוס' מפרטים, והרצפה חסרה תנאים אלו. חידושו של ר' יהודה אינו אלא בהלכות הקטרה, שאינה טעונה מזבח, אלא כל קרקע העזרה ראויה לכך (כדרשת המכילתא דרשב"י לעיל). לעומת זאת הדם טעון מזבח דווקא, ולכן אין לזרוקו על הרצפה¹¹.

כך הסבירו אחרונים את שיטת ר' יהודה (מקדש דוד סי' ד סק"ד; תורת הקודש ח"א סי' מג,ב באריכות). בדרך זו

10. בנקודה זו הסתפק החזו"א (סי' יט סק"ח), ולא הזכיר את המכילתא.

11. בתורת כהנים (אחרי מות פרשתא תה), מצינו מקור לכך: "כי נפש הבשר בדם היא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר – כל מקום שיתן על המזבח יכפר... ולא על קרקע של מזבח", ופירש הראב"ד באחד מפירושי: "למעוטי קרקע העזרה, שהוא כרגלי המזבח". מקור אפשרי נוסף להבחנה בין הדם לחלב הוא הפסוק: "את דם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר" (במדבר יח,יז), ומשמע שהדם טעון מזבח, אבל החלב אינו טעון מזבח בדווקא (משך חכמה שם); וכיו"ב בויקרא (יז,י): "וזרק הכהן את הדם על מזבח ה'... והקטיר החלב לריח ניחוח לה".

12. יש שתמהו על חילוק זה, וכי שלמה המלך התנה שהקדושה תהיה לעניין זה ולא לעניין זה? (נימוקי חיים פז,א). נראה שטעם הדבר כמו שהתבאר לעיל, שאין

כוונת ר' יהודה שהרצפה דינה כמזבח, אלא שראויה להקטרה, וקידוש הפסולים נובע מהיותם על המזבח, ולא די בהיותם במקום הראוי להקטרה. ועוד, ששלמה המלך קידש מפאת הצורך המעשי, שהמזבח היה קטן מהכיל, ולכן קידש עבורו הקרבנות הכשרים בלבד (חמדת דניאל זבחים פד,א).

כיוצא בזה כותבים תוס' במנחות שם, ששלמה לא קידש את הרצפה לעניין האיסור להקטיר עליה שאור ודבש, ויש להסביר זאת באותו אופן, שאיסור זה נאמר במזבח גופו, "ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח" (ויקרא ב,יב), ולא בכל מקום הראוי להקטרת כשרים (ועיין בגר"ז זבחים פז,א). על פי זה ניתן להסביר, כיצד שורפים ברצפת העזרה את פסולי המוקדשין (ראה להלן מערכה רעג), אף על פי שהמקום ראוי להקטרת כשרים.

שטעמו, שהלכה כר' יוסי לגבי ר' יהודה (ערובין מו,ב). גם במידות מזבח הנחושת נקט כדעת ר' יוסי (הל' בית הבחירה ב,ה), כמשתמע גם מכמה מקומות בדברי חז"ל שזוהי הדעה המקובלת (ראה במערכה הקודמת), ובכך בטל ההכרח לחידושו של ר' יהודה.

גם מתוספות (יד,א ד"ה תוך, ועוד) נראה כך, שכן העמידו את דין "אם עלו לא ירדו" לדעת ר' יהודה באוקימתות דחוקות (ראה לעיל), שאינן מתיישבות עם פשטי המשניות והגמרות בפרק תשיעי, ונמצא שסתימת המשניות והסוגיות דלא כוותיה. זוהי גם ההכרעה המקובלת באחרונים¹⁵.

יש לבסס הכרעה זו מכמה סוגיות, מהן משתמע שאין להקטיר אלא על המזבח: א. הגמ' להלן (פז,א) דנה בעניין לינה בראש המזבח: "לשולחן מדמינן לה [שמכיוון שהגיע הלחם למקומו הראוי – אין לינה פוסלת]... או דילמא לקרקע מדמינן". הגמ' נוקטת בפשטות שבשר שהגיע לקרקע העזרה לינה פוסלת בו, כי אין זה מקום הקטרתו! (ועיין 'חילופי גרסאות' לדף יד,א, בש"ס וילנא בסוף המסכת). ב. בגמ' להלן (סה,א) מבואר, שמליקת עולת העוף צריכה להיות דווקא במזבח, בסמוך למקום הראוי להקטרתו. ונחלקו תנאים האם המליקה כשרה בסובב, או דווקא בראש המזבח, ומבאר הגמ': "עושה מערכה על גבי סובב איכא בינייהו". מכאן, שקרקע העזרה בוודאי אינה ראויה למערכה, ולכן פסולה למליקה¹⁶. ג. הגמ' במנחות (עד,א) תמדה כיצד ניתן לקחת מנחה המיועדת להקרבה ולהניחה בבית הדשן שבקרקע העזרה: "יש לך דבר שקרב למטה?!", כלומר, הרי אין זו הקטרה (עיין תוס' שם ד"ה ויש; ועיין במיוחד לרשב"א שם, שנראה שפירשה על בית הדשן שמחוץ לעזרה, וצ"ב). ד. הגמ' בכמה מקומות (יומא מה,א; זבחים סה,א; מנחות כ,א) תמדה: "וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח?!", ומוכיחה מכח זה על פעולות שונות הנעשות במזבח (הצתת אש המערכה, מליקת העולה, ומליחת הקומץ). שאין הזר ראוי לעשותן. ולדברי ר' יהודה, הרי יכול הזר לעשותן בהקטרה שבקרקע העזרה!¹⁷

בפשטות שאין הלכה כר' יהודה, וכן משמע בליקוטי הלכות, שהשמיט לגמרי את סוגיותיו, ובחז"א (עיין בהערה הבאה). לעומתם, ר' עקיבא יוסף שלינגר (שו"ת 'משנתו של ר' עקיבא' סי' יח, מופיע בסוף ספר הר הקודש) כתב שהלכה כר' יהודה, וטעמו, שרוב דן בשיטת ר' יהודה ומיישב סתירה בדבריו, ומשמע שסובר כמותו. יתירה מזו: לדעתו מסקנת הגמ' שהרצפה מקודשת אף לדמים (ולא כתוס' ס"א ה"ל), ועל פי זה כתב שניתן להקריב בימינו בכל מקום בעזרה. ויש להעיר משיטת תוס' נ"ב ה"ל, שלא קידש שלמה אלא את הרצפה העליונה, ולא את כל התהום, ולפי זה לכאורה בימינו פקעה קדושה זו לכל הדעות.

16. עצם פסול הקרקע למליקה איננו הוכחה מכרעת, שכן יש לומר שההיקש "ומלק... והקטיר" מוסב על המקום הכשר להקטרה **במשכן**, אלמלא הקידוש (ועיין במקדש דוד סוף סי' כח, שמצדד שלר' יהודה ניתן למלוך בכל מקום בעזרה). מכל מקום, משמעות הגמ' שהלכה למעשה אי אפשר לעשות מערכה בקרקע, אלא לכל היותר בסובב, וכן נקט החז"א (סי' יט סקכ"ח).

17. בגמ' ביומא שם ר"ש טוען כך כלפי ר' יהודה, והיה מקום לומר שר' יהודה לשיטתו יתיר שאכן הזר יכול להצית את המערכה שעל הרצפה. ברם, הגמ' שם מיישבת לדעת ר' יהודה באופן אחר, שההוה-אמינא שזר יצית את המערכה שבראש המזבח בעזרת מפוח, כשהוא על רצפת העזרה. יתכן שמדובר בהצתת האש במערכה הגדולה דווקא, ובה מודה ר' יהודה שיש לעשותה בראש המזבח.

ירדו לא יעלו" נאמר באופנים מיוחדים בהם אין הרצפה מקדשת: כשירדו באחת הלשכות, או באולם, או על גבי דבר החוץ בין הקרבן לרצפה; או שלדעתו "אם ירדו לא יעלו" נאמר רק בדם, שאין הרצפה מקודשת לו; או שזוהו דין דאורייתא קודם קידוש הרצפה ע"י שלמה (יד,א ד"ה תוך; פד,א ד"ה זאת; מנחות שם בתירוץ ראשון; נדה מ,א ד"ה זאת).

על הצד שדין "אם עלו לא ירדו" נאמר גם על הרצפה, יוצא שקרבן שנשחט בעזרה ו"עלה" על רצפתה – מחשבה להקטירו חוץ לזמנו אינה פוסלת בו כלל, שהרי הוא ראוי כבר להקטרה מתורת פסולין שהתקדשו (קין אורה יד,א, ע"פ הגמ' פז,ב בעולת העוף).

תחום השטח המקודש

בגמ' (יד,א) מוכח, שגם לדעת ר' יהודה רצפת ההיכל והאולם אינה מקודשת להקטרה, וזאת, אפילו אם קדושת האולם איננה כהיכל (עיין שם). ניתן להבין זאת כהגדרה עקרונית, שתחום ההיכל והאולם עומד בפני עצמו ואינו יכול להחשב כנספח למזבח; ואפשר להבין זאת כשיקול מעשי, שאי אפשר להקים מדורות בהיכל. בתוס' (שם ד"ה תוך) כתבו, שגם הלשכות לא נתקדשו, אלא רק השטח הפתוח בעזרה, כולל הכבש (תוס' פז,א ד"ה כבש, ועיי"ש בתוספת קדושה)¹³.

עוד כותבים תוס' (נא,ב ד"ה תן יסוד, בסופו), ששלמה לא קידש אלא את הרצפה העליונה, אע"פ שקדושת העזרה תופסת "עד ארעית תהומא" (לעיל כד,א), ואם נעקרה הרצפה – אי אפשר להקטיר על מקומה (עיין חק נתן ועולת שלמה שם)¹⁴.

פסק ההלכה

הרמב"ם לא הזכיר היתר הקטרה על רצפת העזרה, וכתב באופן סתמי בכל מקום שההקטרה על המזבח (בגון בהל' מעשה הקרבנות ו,א), ונראה בבירור שפסק כר' יוסי. נראה

13. רש"י (יד,א ד"ה ואת"ל) כותב: "תוך עזרה מקדש – כל רצפת העזרה בין האולם ולמזבח מקודשת להקטיר חלבים כמזבח עצמו". בערוך לנר (נדה מ,א) הבין מלשוננו, שלא קידש שלמה אלא את בין האולם ולמזבח, ולא ממזרח למזבח, וכתב שרש"י למד זאת מ"תוך החצר", אמצע העזרה בלבד (ובתורת הקודש ח"א סי' מגד נימק זאת בכך שאין להקטיר אלא בחלקו של בנימין, עיי"ש בהרחבה). ברם, נראה שרש"י מציין את המקום המסוים הזה לצורך הדיון בסוגיה שם על אפשרות ההקטרה של בזיכי הלבונה, המוצאים מן ההיכל אל המזבח, וברש"ש הגיה בו: "מבין", כלומר, משם מזרחה. ובגמ' כאן (סא,א) מפורש: "ואי סלקא דעתך סבר ר' יהודה כולה עזרה מיקדשא" [לדמים], וכן במכילתא דרשב"י ה"ל: "שכל העזרה כשרה להקטיר חלבים", וכך לשון רש"י (ס,א): "דברים ככתב – שקידש את הרצפה כולה לשם מזבח". גם מראיית רבא מ"כוס אחד היה ממלא מדם התערובות" מוכח כן, שהרי ניתן היה לדחות, שמילוי הכוס היה ממזרח למזבח (רנת יצחק במלכים שם). ברלב"ג (מלכים שם) ובמצודת דוד כתבו ששלמה קידש את "חצר הכהנים", ונראה שבאו לאפוקי מעזרת ישראל (עיין דברי הימים-ב, דט וברש"י).

14. בתוס' בנטב, ד"ה עד (המתחיל בעמ' א), הדנים על האפשרות לחייב את המקריב בחוץ בזמן הזה מחמת שיטת ר' יהודה (שמכיוון שלדעתו ניתן להקטיר בפנים אף בהעדר מזבח – יש חיוב על המקטיר בחוץ), משמע שאינם סוברים כן (תורת הקודש, ח"א סי' מג,א).

15. בחק נתן (יד,א) ובטהרת הקודש (כד,א) ובתורת הקודש (ח"א סי' מג,ד) כתבו

במדרש הגדול (פרשת ראה, תכד) נאמר במפורש: "והלכה כר' יוסי שאין מקטירין בעזרה".

סיכום

דעת ר' יהודה, על פי פשוטות הפסוקים במלכים ודברי הימים, ששלמה המלך קידש את רצפת העזרה כולה להקטרת אברים, ור' יוסי חולק בדבר. יש אומרים שלדעת ר' יהודה היה זה קידוש זמני לצורך השעה, אך מסוגיות הגמ' מוכח שלדעתו זוהי הלכה לדורות לשעת הצורך, אלא שמצוה מן המובחר להקטיר על המזבח דווקא. במכילתא דרשב"י מופיעה דרשה המתירה הקטרה על הרצפה. מכל מקום, נדרש קידוש מיוחד לשם כך (תוס', ולדעת רש"י אינו ברור).

זריקת הדם לכל הדעות אינה כשרה אלא במזבח (רבא, וכך גם מסקנת הגמ', לדעת תוס'). פירוש הדבר, שר' יהודה אינו מחשיב את כל הרצפה כמזבח, אלא חידש דין בהקטרה, שגם הרצפה שלצד המזבח כשרה לכך. נחלקו בעלי התוספות בשאלה, האם הרצפה מקודשת גם לעניין הקטרת פסולים, לדין "אם עלו לא ירדו".

השטח שהתקדש להקטרה, לדעת ר' יהודה, הוא המקום הפתוח בעזרה: לא ההיכל והאולם (גמ' יד,א) ולא הלשכות (תוס' שם). רק הרצפה העליונה התקדשה, ולא עומק הקרקע (תוס').

להלכה, משמע ברמב"ם שאין להקטיר אלא על המזבח, וכך דעת רוב האחרונים, וכמה סוגיות בגמ' מוכיחות כן, וכן מפורש ב'מדרש הגדול'.

מערכה קלט. אכילת קדשים בשעה שהמזבח נפסל (זבחים ס,א-סא,א)

מלשונו של ר' אלעזר "אין אוכלין בגינו" משתמע שקיימת סברה פשוטה המונחת ביסוד הדין, שאכילת הקדשים היא בגלל המזבח. הדבר מבליט את עניינה של אכילת הקדשים כאכילה מ"שולחן גבוה" (כפי שאומרת הגמ' בקידושין נב,ב), כביכול המזבח מפריש מחלקו לטובת הכהנים, וממילא לא שייך שהכהנים יאכלו בשעה שאי אפשר להקטיר במזבח. בפרט יובן הדבר לאור הגמ' ביבמות (צ,א): "כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים", ומכיוון שהאכילה מהווה חלק מהכפרה – הרי היא המשך להקרבה, ותלויה בכשרות המזבח³.

בתורת כהנים (שמיני פרק א,ה) נדרש פסוק זה באופן אחר: "אצל המזבח – ולא בהיכל, ולא על גבי המזבח". אפשר שדרשה זו חלוקה על דרשת ר' אלעזר⁴.

בקדשים קלים – מחלוקת האמוראים

בהמשך הגמ' נאמר: "קדשים קלים מניין?⁵ אמר אביי: אתיא מדרשא דר' יוסי" בשם ר' ישמעאל. ר' ישמעאל מחדש שאין להביא מעשר שני ולאוכלו בירושלים בזמן הזה, מפני שמעשר שני הוקש לבכור, שאינו אלא בפני הבית⁶. ומבאר הגמ', ש"בכור אינו אלא בפני הבית" פירושו, שאפילו נזרק דמו בפני הבית ולאחר מכן הבית חרב – אין לאכול את בשרו, מפני שהבשר הוקש לדם ("את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר... ובשרם יהיה לך",

הקרבת הקרבנות כוללת נתינה מן הדם על המזבח והקטרת האמורין, ולאחר מכן הבשר נאכל, על ידי הכהנים או הבעלים, כל קרבן כדינו. כמו כן במנחה, הקומץ מוקטר על גבי המזבח ולאחר מכן השיריים נאכלים. לכאורה, אכילה זו אינה קשורה כלל למזבח, ואינה זקוקה לו. ברם, בסוגיה כאן נאמר שאכילת הקדשים תלויה בכך שיהיה מזבח כשר העומד על מכוננו, ואם המזבח נפסל, ולו באורח זמני – אין לאכול את הקדשים.

יש לברר את היקפו של דין זה: באלו קדשים הוא נאמר? האם הוא מוסכם? ומה דין הקדשים לאחר שתוקן המזבח: האם חזרו לכשרותם, או נפסלו לצמיתות?

בקדשי קדשים

בגמרא מובא מאמרו של האמורא רבי אלעזר: "מזבח שנפגם – אין אוכלין בגינו שיירי מנחה, שנאמר: [קחו את המנחה הנותרת מאשי ה'] 'ואכלוה מצות אצל המזבח' (ויקרא יב). וכי אצל המזבח אכלוה? אלא בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. אשכחן שיירי מנחה, קדשי קדשים מנלן? ת"ל 'קדש קדשים'¹. לא מבואר בגמרא מה מקור השאלה "מנלן" (ולא "קדשי קדשים מאי?"), ומיהו שאמר תחילה שאכן דין זה נאמר בכל קדשי קדשים. נראה שר"א דיבר במפורש רק על שיירי מנחה, וסתמא דגמרא מניחה שכוונתו לכל קדשי הקדשים, ולפיכך הביאה מקור לדבר².

1. התוס' (ד"ה אתיא) והשטמ"ק (אות ד) גורסים 'אתיא קדש קדש', כלומר שזוהי גזרה שווה. הרש"ש מבאר אחרת, שהמשך הפסוק "כי קדש קדשים היא", כנימוק לאכילת המנחה "אצל המזבח", מוכיח שכן הדין בכל קדשי קדשים.

2. לעומת זאת ההמשך: "קדשים קלים מניין? אמר אביי" הוא חידושו של אביי. כך משתמע מדברי ר' ירמיה הלן "בללאי טפשא", שאינם יכולים להאמר על ר' אלעזר, מחכמי ארץ ישראל, וכן משמע מרש"י ד"ה לשמעטא.

3. סברה זו יש לה מקום בקדשי קדשים דווקא, על פי מה שכתב הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה פט) שרק אכילת קדשי קדשים נחשבת ככפרה. לפי זה יתכן

להסביר את חילוקו של ר' ירמיה הלן בין קדשי קדשים לקדשים קלים.

4. סיוע לכך מהגמ' (סג,א) האומרת שבעת הצורך מותר לאכול קדשי קדשים בהיכל, ולכאורה הדברים מנוגדים לתורת כהנים, עיין ציץ אליעזר ח"א סי' לג, ולאידך גיסא שם ח"כ סי' ג אות כא, וראה להלן מערכה קנב.

5. ראה לעיל הערה 2.

6. בגמ' כאן המקור להיקש הוא הפסוק: "והבאתם שמה עולותיכם... ואת מעשרותיכם... ובכורות בקרכם וצאנכם" (דברים יב,ו). אולם במקורות מקבילים (עיין במסורת הש"ס) מובא פסוק אחר: "ואכלת לפני ה' אלהיך... מעשר דגנך